

AZ ARCHAIKUS HELLAS

Készítette: Illés Imre Áron

SZTE BTK Ókortörténeti Tanszék

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

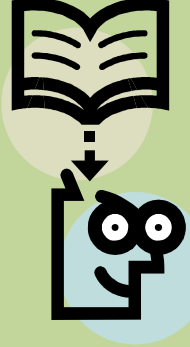

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

 Illés Imre Áron	 Az olvasólecke elolvasásához szükséges idő: ~ 20-30 perc A teljes feldolgozásához szükséges idő: ~ 90-120 perc
--	--

Az anyag felépítése: a tananyag feldolgozása során kövesse az olvasóleckében található utasításokat. Az anyag törzse az olvasóleckében található, a legfontosabb adatokat (fogalmak, személyek, évszámok, helyek) **félkövérrel** szedtünk, az egyes fejezetek kulcsmondatait pedig **sárga háttérrel**, a tanulás során ezekre helyezzen külön hangsúlyt. Az olvasólecke végén további olvasnivalókat talál, ezek az ismeretek elmélyítését, alaposabb megértését szolgálják.

A **szürke dobozokban** kiegészítő információk, érdekességek szerepelnek, extra feladat, források stb. formájában.

Tanulási tippek

- Hatékonyabban tud tanulni, ha strukturálja a tudását, nem pedig minden egyes adatot külön, a levegőben lógva próbál bemagolni. A lenti logikai vázlatnak két funkciója van:
 - a, minél aktívabb a tanulás, annál hatékonyabb, ezért a tananyag feldolgozása közben figyeljen arra, hogy az egyes részek, adatok hova tartoznak és milyen viszonyban vannak egymással;
 - b, ha a lenti vázlatot ki tudja tölteni tartalommal (minden egyes vázlatponthoz tud néhány összefüggő, tartalmas mondatot, pár névvel, adattal stb.), akkor tudja az anyagot. Érdeemes lehet a lenti

vázlatot saját jegyzetekkel, megjegyzésekkel kitölteni. Akár úgy is, hogy a tananyag feldolgozása során folyamatosan figyeli ezt is.

- **FONTOS:** a lenti vázlat bemagolása az összefüggések, adatok ismerete nélkül még nem jelenti azt, hogy tudja az anyagot.
- Előzetes tudásának, érdeklődésének megfelelően érdemes lehet saját hasonló vázlatot készítenie, a megfelelő részek elhagyásával, kiemelésével, vagy a vázlat átstrukturálásával gondolatérképpé. Ha vizuális típus, használjon színeket a kiemeléshez stb.

Feladat 1.

Hogy a tanulás minél aktívabb legyen, a tananyag feldolgozása során a következő kérdésekre, összefüggésekre keresse a választ! Ha ezeket a kérdéseket összefüggően, néhány adattal együtt meg tudja válaszolni, tudja az anyagot.

- Mi szolgált az archaikus korszak vívmányainak a hátterül?
- Mikor és milyen minták alapján alakult ki a görög betűírás? Milyen okok vezethettek a betűírás kialakításához, és mi lesz a jelentősége az írásnak a későbbiekben?
- Mi a polis? Milyen közös és milyen eltérő vonásaik vannak?
- Mutassa be a hoplita harcmódor lényegét, a phalanx előnyeit és hátrányait! Milyen hatással volt a hoplita harcmódor a görög államszervezetre?
- Mutassa be a görög gyarmatosítás menetét, fő irányait és okait illetve céljait!

Logikai vázlat / Miről szól a lecke?

1. Bevezetés
2. A görög betűírás
3. A polis kialakulása
4. A hoplita forradalom
5. A nagy görög gyarmatosítás időszaka

1. Bevezetés

Az archaikus Hellas (800-479) bemutatásakor nem kronológiai rendben tárgyaljuk a korszak történetét, hanem e periódus olyan jelentős vívmányaival ismerkedünk meg, amelyek döntő mértékben befolyásolták a görög – és gyakran a későbbi – történelmet is. Ennek megfelelően a következő tematikus blokkokban szó esik majd a görög betűírás kialakulásáról, a polis megjelenéséről, a hoplita forradalomról és a nagy görög gyarmatosítás időszakáról.

Tekintsük át röviden e világtörténeti változások történeti hátterét. A sötét kor (1100-800k.) visszaesése után a 9-8. századtól kezdve hatalmas arányú gazdasági és kulturális fellendülést tükröznek forrásaink.

Újra megerősödnek a kulturális és kereskedelmi kapcsolatok a Kelettel, melyek ugyan a sötét korban sem szűntek meg teljesen, de volumenük jelentősen csökkent. A kereskedelmi kapcsolatokat jelzik a keleti import tárgyak számának növekedése a görög leletanyagban, majd a görög termékek megjelenése Keleten. A képzőművészetekre pedig olyan nagy hatást gyakorol a Kelet, hogy a sötét kor geometrikus korszakát (ez edényeket nonfiguratív, geometrikus elemekkel díszítették) az orientalizáló („keleties”) korszak (800-650k.) váltja fel, amely tipikusan keleti elemeket használ.

Ezen felül óriási jelentősége volt a népességnövekedésnek is, amely a 8. századtól gyorsult fel igazán. A régészeti leletanyagban mindenütt megnő a sírok és települések száma, valamint a görög gyarmatosítás egyik oka is a népességfelesleg levezetése lesz majd. De a hoplita forradalom és a phalanx hadrend is elképzelhetetlen megfelelő lakosságszámú települések nélkül.

Geometrikus elemekkel díszített (bal) és keleti hatást mutató (például a felső sorban lévő szfinxek) váza (jobb)

https://en.wikipedia.org/wiki/Geometric_art#/media/File:Dypilon_vase_1.jpghttps://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Corinthian_jug_620_BC_Staatliche_Antikensammlung_en.jpg

2. A görög betűírás

A görög **betűírásra a 8. századtól** vannak adataink (feliratok), kialakulása is ekkor, vagy nem sokkal korábban történhetett. **Mintájául minden bizonnyal a föníciai írás szolgált**, amely önálló magánhangzókat nem tartalmazott, a görög írás újdonsága tehát, hogy e jelek közül néhányhoz magánhangzó-értéket társított (a, e, i, o, y), később külön jeleket alkalmazva még a rövid illetve hosszú o és e hangra. Ezzel a betűírással már **tökéletesen vissza lehetett adni a görög nyelvet**, szemben a mykénéi korban használt **lineáris B** szótagírással.

A számok jelölésére (néhány jel kivételével) nem használtak külön jeleket, hanem a betűknek is megvolt a maguk számértéke, sorban haladva az ábécé szerint: $\alpha = 1$; $\beta = 2$, ..., $\iota = 10$, $\kappa = 20$... $\rho = 100$, $\sigma = 200$ stb. Persze az is megoldás volt, hogy kiírták az egész számot.

A korai időszakban sem a betűknek, sem az írásnak nem volt kialakult iránya, sőt az ún. „**bustrophédon**” (ökörszántás) írás során soronként váltakozik az írás iránya.

Milyen **céllal** született meg a görög írás? Bármilyen különbségek is vannak a különböző görög polisok ábécéi között, a hasonlóságok sokkal jelentősebbek, ezért bizonyosnak tűnik, hogy **egyetlen ember esetleg közösség dolgozta át a föníciai írást a görög nyelv lejegyzésére**. Hogy pontosan milyen céllal, azt nem tudjuk, a következők jöhetnek szóba:

- a **irodalmi alkotások megörökítése**, ekkor még kizárólag költemények feljegyzése (a homérosi költeményekkel kapcsolatban is kérdés, hogy a „szerző” használta-e az írást vagy nem. A görög hagyomány szerint csak a 6. században foglalták írásba Homéros költeményeit). Ez ellen szokás azzal érvelni, hogy a görög versben a rövid és hosszú magánhangzóknak metrikailag igen fontos szerepe van (kicsit leegyszerűsítve: a görög és latin vers nem a rímek miatt az, hanem a rövid és hosszú szótagok

szabályos váltakozása miatt, l. **időmértékes verselés**), de a korai görög ábécék nem tesznek különbséget az o és ó, valamint az e és é hang között. Ez az érv azonban teljesen alaptalan, az a és á, i és í, ü és ű hang között a görög írás később sem tett különbséget, a latin nyelv pedig, bár ott is időmértékes volt a verselés, egész történelme során nem tesz különbséget írásban a rövid és hosszú magánhangzók között, egy anyanyelvi beszélő számára ez nem okozhatott gondot.

- **kereskedelmi funkció**, leltárak, mennyiségek feljegyzése stb. Mivel a föníciaiak kereskedőnép voltak és a görögök is elsősorban kereskedelmi kapcsolataik révén ismerték őket, ez a lehetőség igen valószínűnek tűnik.
- **a polisok adminisztrációja**, a korábbi kisebb települések lélekszámának növekedésével egyre nehezebben volt átlátható a városok igazgatása, így az írással ezt kívánták megoldani (népszámlálás, hadkötelesek összeírása stb.).

Kérdés persze, hogy **volt-e egyáltalán valamilyen gyakorlati célja** a dolognak, vagy egyszerűen *l'art pour l'art* alkották meg az írást (ez egyébként is jellemző a görögökre, készítettek például egyszerűbb gőzgépet, de nem tudunk róla, hogy ennek gyakorlati felhasználása valaha is megfordult volna a fejükben). Ráadásul azt is fontolóra kell vennünk, hogy **maga az írás drasztikus változásokat hozott-e?** Hiszen számos földrajzi területen a társadalom működése még a klasszikus korban is a szóbeliségen alapul (sőt, a rómaiak jogi kultúrája még a Krisztus születése körüli századokban is erősen szóbeli, pl. a szerződések esetében), ugyanakkor **számos területen igen fontos szerepe lett az írásbeliségnek**, pl. a lakosság számon tartása (ki köteles hoplitaként harcolni és ki nem), a törvények, irodalmi alkotások írásba foglalása. Szempontunkból pedig, azaz az ókori kultúrák megismerése szempontjából, egyenesen döntő jelentőségű az írás az írott források megjelenése miatt. Összességében azt mondhatjuk, hogy bár az

írásnak az élet számos területén óriási jelentősége lesz, megjelenése a 8. században önmagában még nem hoz drasztikus változásokat (éppen ezért tűnik megoldhatatlan feladatnak megállapítani, hogy milyen célból jött létre a betűírás), a későbbi fejlődés viszont elképzelhetetlen nélküle.

Phoenician model	𐤀	𐤁	𐤂	𐤃	𐤄	𐤅	𐤆	𐤇	𐤈	𐤉	𐤊	𐤋	𐤌	𐤍	𐤎	𐤏	𐤐	𐤑	𐤒	𐤓	𐤔	𐤕	𐤖	𐤗	𐤘						
Southern "green"	A	𐤁	𐤂	𐤃	𐤄	𐤅	𐤆	𐤇	𐤈	𐤉	𐤊	𐤋	𐤌	𐤍	𐤎	𐤏	𐤐	𐤑	𐤒	𐤓	𐤔	𐤕	𐤖	𐤗	𐤘	𐤙*	—	—	—	—	—
Western "red"																											X		𐤙		
Eastern	"light blue"																														
			"dark blue"																												
Classic Ionian																	𐤅											—	𐤅	X	𐤙
Modern alphabet		A	B	Γ	Δ	Ε	—	Z	—	H	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ	Ν	Ξ	Ο	Π	—	—	Ρ	Σ	Τ	Υ		—	Φ	Χ	Ψ	Ω
Sound in Ancient Greek		a	b	g	d	e	w	zd	h	ē	th	i	k	l	m	n	ks	o	p	s	k	r	s	t	u		ks	ph	kh	ps	ō

Görög betűk és föníciai mintáik (első sor)

https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_alphabet

A görög szavak átírása: Bár a görög ábécé szolgált a latin és a cirill ábécé alapjául is, jelentős különbségek vannak, ezért a görög szavakat át kell írunk latin betűs formára. Az átírás alapja általában a fonetikus egyezés, pl. a görög az „L” hangot a lambda betűvel (Λ) jelöli, így az átírás során a Λ-ból L-lesz, pl. ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ ~ LAKEDAIMÓN. Magyar nyelven azonban egyes hangok estében kétféle átírás használatos, az egyik a szépirodalmi, amikor az átírás teljesen fonetikus, a másik pedig az ún. tudományos:

	szépirodalmi	tudományos
Σ, σ (sigma, „SZ”)	sz	s
Υ, υ (ypsilon, „Ü”)	ü	y
Χ, χ (chi, „KH”)	kh	ch

Ennek megfelelően a görög ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ a szépirodalmi átírásban Plutarkhosz, míg a tudományosban Plutarchos, míg ΑΙΣΧΥΛΟΣ a szépirodalmiban Aiszkhülosz, míg a tudományosban Aischylos.

A magyar ember számára a görög ábécé leginkább a természettudományokból ismert, a háromszög szögeit általában α, β, γ betűkkel jelöljük, vagy a sűrűséget a ρ -val.

Feladat: nézzen utána, hogy a fenti példákon túl a különböző tudományterületeken hol és milyen görög betűket használunk még!

3. A polis

A görög **polis** szó, amelyből politika szavunk is származik, eredetileg annyit jelentett: város. Pontos tartalma azonban már az ókorban is változó volt:

- jelenthette **a városállam beépített városmagját** szembeállítva a hozzá tartozó vidéki területekkel (pl. Athént szembeállítva Attikával, vagy Spártát Lakedaimónnal, bár utóbbi inkább faluszerű volt, nem pedig klasszikus város);
- jelenthette magát **a városállamot mindenestül**: lakosság, épületek, mezőgazdasági területek, szokások, törvények, életmód, stb.;
- jelenthette magát **a lakosságot, kifejezetten szembeállítva a fizikai várossal** (bár ez az értelmezés általában nagyon helyzet-specifikus, pl. Themistoklés képviseli ezt az álláspontot, amikor a perzsák elfoglalták Athént, a lakosság azonban elmenekült, és a flotta is sértetlen volt).

Mi manapság leginkább **a második értelemben használjuk a polist**, de amikor görög környezetben ezzel a kifejezéssel találkozunk, mindig a többi lehetőséget is szem előtt kell tartanunk, mert az ókori szerzők is több értelemben használják. Egy ókori görög fejében **a polist a következők jellemezhették**:

- jól körülhatárolt terület;
- városias mag középületekkel (pl. tornacsarnok, színház, hivatali épületek, piactér);
- a várost körbevevő mezőgazdasági terület (az területenként változik, hogy pl. gazdag gabonatermő vidék veszi körül, vagy kevésbé termékeny terület);
- valamilyen vezető testület (ez lehet egyeduralkodó, szűk körű oligarchikus tanács, vagy demokrácia esetében a népgyűlés és a főhivatalok);

- többé-kevésbé egységes állami és vallási gyakorlat, naptár, ábécé, nyelv (a görög különböző dialektusai);
- jól körülhatárolható polgárság (szemben a betelepült idegenekkel, rabszolgákkal stb.) meghatározott jogokkal és kötelességekkel.

A **polis mint városállam az archaikus kor terméke**: a mykénéi korban palotaközpontok vannak, amelyek a későbbi polisokénál jóval nagyobb területeket irányítanak, a sötét korban pedig jóval kisebb, inkább falu- vagy tanya-szerű települések. A polisok a népesség 8. századtól felgyorsuló növekedésével alakulnak ki, a mykénéi államok kisebb közigazgatási egységeinek helyén, vagy egy-egy **központ megerősödésével**, vagy több **kisebb település összeolvadásával (synoikismos)**. A városállamoknak azért óriási a jelentőségük, mert sokáig (Nagy Sándor és utódai, majd a rómaiak időszakáig) **nincs felettes hatalom vagy állam** (kivételek persze vannak, pl. a kis-ázsiai görög városok perzsa fennhatóság alatt éltek), így nincs „Görögország” sem, amely fogalmat persze praktikus okokból szoktuk használni olykor, de valójában ugyanolyan hibás, mint az olasz egység előtt Itália helyett Olaszországról beszélni. Azaz a görögök életét, kultúráját, történelmét és külpolitikáját e mai szemmel nézve **viszonylag kicsi, város nagyságú államok határozzák meg**. Ezt a különállást a földrajzi környezet is elősegítette az egyes területeket egymástól elválasztó hegyekkel és dombokkal. A városok elhelyezkedése alapján két fő típust szokás megkülönböztetni: az ún. **föníciai típust**, amely a tenger felől **jól megközelíthető helyen** (pl. egy kiugró földnyelven) helyezkedett el, ezt a tenger felől könnyen támadás érthette, de a védelem helyett a kereskedelem volt a fő szempont. Ráadásul ha erős volt a flotta, akkor egy félsziget végén vagy egy szigeten épített város a szárazföldi támadást könnyen elháríthatta, mivel a várost akár több oldalról is víz vette körül, nem lehetett szárazföldi blokádnak alá vonni. A

másik a **mykénei** típus, amely többnyire a védelmet tartotta szem előtt, így magas, jól védhető helyen épült.

A polisok különállása kulturális téren is megmutatkozik, minden egyes polisnak hasonló, de részleteiben mégis eltérő ábécéje, vallása, naptára, hivatalnokrendszere, társadalmi berendezkedése volt. Fontos kiemelni továbbá, hogy a modern ember számára legjobban ismert és a köztudatban a mai napig is élő városok, Athén és Spárta, nem voltak tipikus polisok, mindketten meglehetősen nagy területűek voltak, a többiekénél sokkal nagyobb hatalommal rendelkeztek, és míg Spárta esetében egyértelmű, hogy az államberendezkedés meglehetősen egyedi (pl. kettős királyság), az athéni demokráciát is hiba lenne egy az egyben ráhúzni a többi városra.

Az egyes városok ábécéiben megnyilvánuló különbségeket jól jelzi, hogy az attikai chi betűt (X) mi „ksz”-nek ejtjük: a latin ábécé kialakulásának egy nyugati görög ábécé szolgált mintául, ahol a chi-nek (X) „ksz” volt a hangértéke.

Bár ugyanazokat az isteneket tisztelték, az egyes alakok, hangsúlyok mások voltak, Athéné Poliasnak, azaz a „városvédő” Athénének Athén városában volt különösen nagy jelentősége, pl. Argosban, ahol Hérát tisztelték városvédő istennőként, már nem. Bár Athéné istennőt általánosságban, azaz városvédő aspektus nélkül, Argosban is tisztelték.

Az új év jellemzően nyár közepén indult, de a hónapok nevei és pontos időtartama eltérhetett egymástól.

Ahogy láttuk, „Görögországról” nem beszélhetünk, de a görög városok számos módon ápolhatták a nemzetközi kapcsolataikat:

- a görögség nagy része képviseltette magát a nagy versenyjátékokon (Olympia, Isthmos, Nemea, Pythó), amelyek vallási rendezvények is

voltak, így kötelező fegyverszünettel jártak, hogy mindenki biztonságosan eljuthasson e játékokra;

- tagjai lehettek valamely területi szövetségnek, **amphikytóniának**, amely általában a közeli szentély (pl. Delphoi) ügyeit intézte és garantálta védelmét;
- tagjai lehettek két vagy többoldalú katonai szövetségnek (**symmachia**), amelyek közül a délosi és a peloponnésosi voltak a legjelentősebbek, előbbi egyben a legkevésbé tipikus is.

Fontos még megemlítenünk, hogy **az egyes városok csak saját polgárjogukat ismerték el**, csak saját polgáraiknak nyújtottak védelmet stb. (Mintha ma hivatalból nem foglalkozna azzal a francia rendőrség, hogy egy angolt kirabolnak Párizsban.) Ennek ellensúlyozására jött létre a **proxenia** (vendégbarátság) intézménye, amelynek révén egy állam egyik polgára formálisan vagy informálisan vállalta, hogy segítséget nyújt egy adott másik állam polgárának, ha az az ő városában rászorul (mint egy modern konzulátus). Pl. ha egy argosi polgárnak volt problémája Athénban, segítségért fordulhatott ahhoz az athéni polgárhoz, aki Argos **proxenosa** volt.

Érdekesség: Az ábécé mellett a beszélt nyelv is különbözött a görög nyelv változatainak, a **dialektusoknak** megfelelően. Bár nem volt annyiféle dialektus, mint ábécé, lássunk néhány példát a különbségekre:

- dór: klax, klais ⇔ ión: kleis = kulcs
- dór: matér ⇔ ión-attikai: métér = anya
- ión: thalassa ⇔ attikai: thalatta = tenger
- ión: es ⇔ attikai: eis = -ba, -be

A különböző dialektusok megértése azonban nem okozott problémát, sőt a költők-írók esetében az aktív használat sem, mivel az egyes műfajok

meghatározott dialektusokhoz kötődtek, így nem feltétlenül a szerző „anyadialektusa”, hanem a műfaj döntötte el az adott műben használt dialektust:

- Homéros: ión/aiól
- kardal: dór
- líra: aiól
- filozófia, tudomány, történetírás: ión (Hérodotos, Hippokratés, mindketten dórok); majd attikai

Feladat: nézzen utána, hogy a fenti nagy versenyjátékokon mi volt a győztesek jutalma!

Feladat: keressen dór, ión és aiól városokat. Földrajzilag hogyan helyezkednek el? Pl. teljesen vegyesen vagy vannak tipikus dór, ión és aiól területek. (N.b. nem csak ez a három dialektus létezett.)

4. A hoplita forradalom

A következő archaikus kori „vívmány” a **hoplita harcmódor (a fegyverzet és a phalanx kialakulása)**, amely kisebb nagyobb változásokkal, de a rómaiak megjelenéséig uralta a csatateret.

A **hoplita** nehézfegyverzetű görög gyalogos, tipikus felszerelése **a nagy, kerek pajzs, kard, lándzsa, mellvért, sisak és lábvért**. Elsődleges fegyverei a lándzsa és a pajzs, a felszerelés súlya miatt azonban nem volt túl mozgékony, a fejet védő sisak pedig korlátozta a látást és a hallást is. A régészeti anyagban a 8-7. századtól jelennek meg a hoplita fegyverzetek nyomai, eleinte persze még nem teljesen kiforrott formában. Felszerelésének megfelelően leghatékonyabban az ún. **phalanx** hadrendben tudott harcolni: **a phalanx szoros téglalap alakú hadrend volt, amely általában 8 ember mélységben és több száz ember szélességben állt fel**. A phalanx formáció **előnye a védelem**: a harcosok a pajzsukkal nemcsak a saját bal oldalukat védték (bal kézben volt ugyanis a pajzs), hanem a bal oldalukon álló társuk jobb oldalát is (ennek az is lett a következménye, hogy harc közben a phalanx általában jobbra tolódott, mert mindenki próbált minél jobban a jobb oldalán álló pajzsának a védelme alá kerülni). Ennek megfelelően a sisak védte a fejüket, a pajzs az álluktól a combjukig a testüket, a lábvért pedig a lábszárukat, így **nehezen lehetett a katonáknak súlyos sebet okozni**. Lándzsájukkal pedig vagy a pajzs mellett/alatt vagy a pajzs fölött döftek, vagy egyszerűen erejüket és tömegüket használva, pajzsukkal élő „bulldózerként” szorították vissza az ellenfelet és bontották meg a hadrendjét.

Hátránya, hogy **kevésbé volt mozgékony**, hiszen a hopliták az 5-4. sz. fordulójáig elsősorban polgárok, nem pedig professzionális katonák illetve zsoldosok, ezért a rutin és a kiképzés hiánya miatt nem tudnak olyan jól együtt manőverezni. Ha pedig felbomlik a phalanx elveszítik a közös védelem nyújtotta

előnyt, s a hopliták lassan mozgó, nehézkes egyéni harcosokká válnak. E miatt alkalmazásához sík, fátlan terepre volt szükség, hogy a terepakadályok se bontsák meg a hadrendet. A csatának általában akkor volt vége, ha az egyik fél phalanxa felbomlott, s a veszteségek is főleg a menekülés során keletkeztek, hiszen amíg tartották a hadrendet, a phalanx nagyon jó védelmet biztosított. Ezen felül különösen a palanx jobb oldala (ahol nem volt pajzs) és a háta volt sérülékeny, ráadásul a manőverezőkéesség hiánya miatt nem tudtak gyorsan az ilyen irányból támadó ellenfél felé fordulni. Ezt részben a terep lehető legideálisabb kihasználásával orvosolták (pl. jobb oldalon folyó vagy hegy), részben a lovasságra és a könnyűfegyverzetűekre bízta, hogy megakadályozzák a bekerítést. A görög-perzsa háborúk óta egyértelmű volt a görög phalanx fölénye a perzsa seregekkel szemben, s maguk a perzsák is előszeretettel alkalmaztak görög zsoldosokat.

A fent említett katonai **jelentőségén** túl más téren is fontos a hoplita harcmódor és a phalanx taktika megjelenése. Sokáig egyenlőségjelet tettek a hoplita harcmódor megjelenése és a demokrácia kialakulása közé: *miután* a **köznép** is hoplitaként vett részt a harcokban, azaz az állam védelmében, már az állam irányításából is részt kívánt. A képlet valószínűleg nem ilyen egyszerű, de nem is alaptalan. A korábbi időszakokban ugyanis a jóval kisebb létszámú összecsapásokban sokkal fontosabb szerepe volt az arisztokráciának, még ha valószínűleg nem is azért, mert ők alkották a lovasságot, hanem mert az egy-egy elleni harcokban a jobb felszerelés és kiképzés döntő volt, s míg egy paraszt földműveléssel töltötte az életét, az arisztokrata ifjak legalább részben katonai gyakorlatokkal. Ahogy azonban nőtt a népesség, megnőtt az igény a seregek létszámának növelésére is, és így alakult ki lassanként a hoplita felszerelés és a phalanx hadrend (e kettő egymáshoz viszonyított időrendje csak látszólag tyúk vagy tojás probléma, mivel kölcsönösen feltételezik egymást párhuzamos

fejlődéssel kell számolnunk). Ez pedig jelentősen **hathatott az államszervezésre** is:

- **minden hoplita saját magát fegyverezte fel**, így minél szélesebb olyan rétegre volt szükség, aki ezt megengedhette magának, azaz minél több életképes kisbirtokra, kereskedőre, kézművesre;
- számon kellett tartani, hogy kik kötelezhetőek erre a szolgálatra, azaz **népszámlálási és vagyoni adatokat** is, ugyanis csak egy bizonyos vagyon felett várható el, hogy valaki hoplita fegyverzetet vásároljon magának, a felszerelést ugyanis nem az állam biztosítja;
- ha a lakosság jelentős hányada részt vesz a harcokban, ez visszahathat a politikai szerepére is (vagy fordítva, ha erősödik a politikai szerepe, jogos elvárás, hogy vegyen részt a harcban is?).

Ennek megfelelően a **hoplita harcmódor** nem csak a görögök katonai jelentőségét növelte, hanem **politikai fejlődésükre, az állami adminisztrációra és a gazdaságra is hatással volt**. Spártában pl. a hagyomány szerint 9000 egyenlő földparcellából kaptak a teljes jogú polgárok egyet-egyet, cserében csak katonáskodniuk kellett, de a solóni timokratikus alkotmány **zeugitése**i is valószínűleg a hoplita harcmódor miatt kapták ezt az elnevezést.

Érdekesség: a *hoplitákat* már Homéros is az igába fogott ökrökhöz hasonlítja, s innen származhat a *zeugítés* elnevezés:

S csöppet sem tágított Oileus gyors fia, Aiás

Aiásnak, Telamón sarjának az oldala mellől:

ámde miként ugaron két borszinű jó bika vonszol

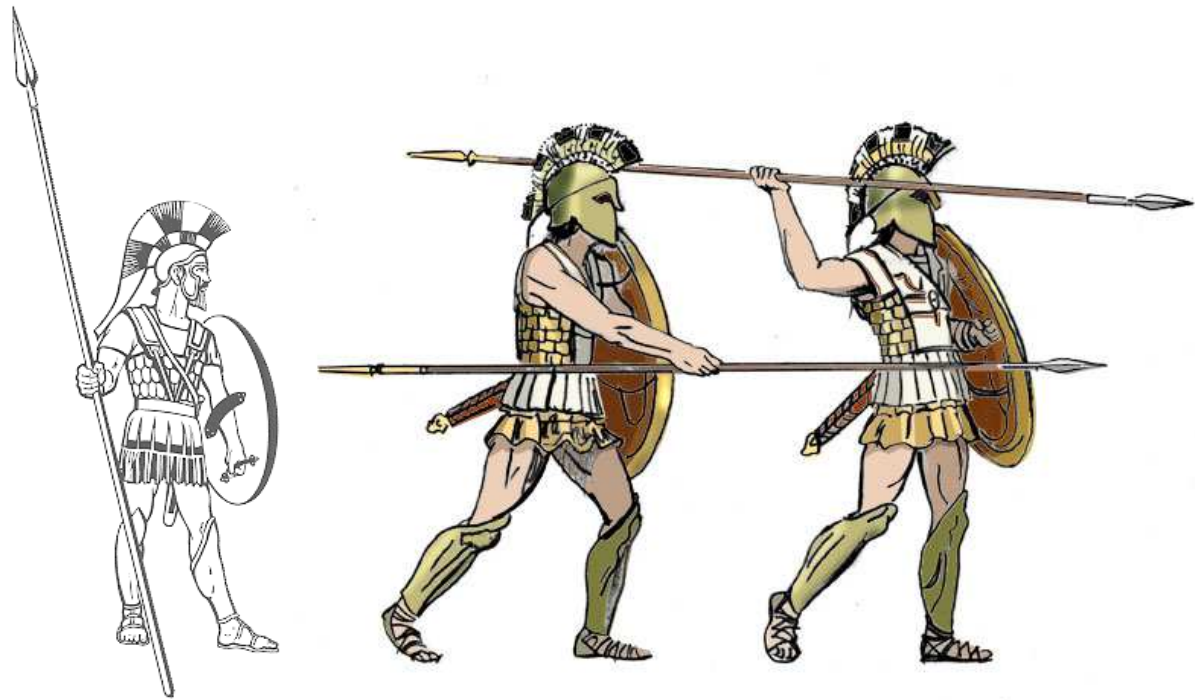
jólácsolt nagy ekét, egy-szívvel, nékifeszülve,

s szarva tövében az izzadság patakokban előtör;

s kettejüket csak a jól kigyalult járom (zygon) különíti,

*míg igyekezve a föld-peremig húzzák a barázdát:
íly szorosan léptek most egymás oldala mellett.*

Homéros Ilias 13,701-708 (ford. Devecseri Gábor)

Az első sorban a hopliták modern ábrázolását látjuk, jobb oldalon a lándzsa használatának két lehetséges módjával (pajzsa alatt és fölött). Az alsó sorban korabeli ábrázolások láthatók, mindkettőn jól kivehető a pajzs rögzítésének módja.

A képek forrása: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Hoplita>; <https://en.wikipedia.org/wiki/Hoplite>

Videó: a következő videó – különösen a második fele – kiválóan szemlélteti, hogy milyen szorosan álltak egymás mellett a görög hopliták, és hogy hogyan védték egymást is a nagy méretű pajzsukkal.

<https://www.youtube.com/watch?v=-ZVs97QKH-8>

Feladat: nézzon utána, hogy a későbbi makedón phalanx Nagy Sándor és Philippos alatt mennyiben különbözött fegyverzetben és manőverező képességben az itt leírt phalanxtól.

5. A nagy görög gyarmatosítás időszaka

Végül szót kell ejtenünk a **nagy görög gyarmatosítás időszakáról is (8-7. sz.)**. Először két dolgot kell kiemelnünk: egyrészt a „gyarmatosításnak” **semmi köze a későbbi nagyhatalmak elnyomó és kizsákmányoló gyarmatosításához**, bár egyes céljaik azonosak (pl. gazdasági haszonszerzés), ezt a görögök nem a „gyarmatvárosok” katonai és/vagy gazdasági elnyomásával érik el.

Másrészt **nemcsak ebben az időszakban alapítottak új városokat** (pl. athéni vezetéssel a dél-itáliai Thurioi az 5. század közepén, vagy a számos, Nagy Sándor által alapított Alexandria a 4. század végén), de ekkor volt a legintenzívebb a városalapító tevékenység.

Az városalapítás során egy vagy több anyaváros (**métropolis**) lakosainak egy részét **önkéntes alapon vagy kényszert alkalmazva távolabbi területeken telepítette le gyarmatvárosában**, az úgynevezett **apoikiában** (kb. „elköltözés”). Gyakran csak az a cél, hogy **a lakosság egy részétől megszabaduljanak**, például, ha belviszály (**stasis**) tör ki a városban és a győztes fél elűzi vesztest (pl. a nép az arisztokratákat vagy fordítva), vagy ha a túlnépesedés következtében élelemhiány lép fel. Ezekben az esetekben a gyarmatváros helyének nincs elsődleges jelentősége.

Máskor viszont **kereskedelmi, esetleg katonai érdekektől** vezérelve alapítanak várost, itt értelemszerűen elsődleges szerepe van a célterületnek. A cél lehet egyszerűen egy **kereskedelmi lerakat** létrehozása, vagy egy város alapítása a tengerparton, amely segíti a kapcsolattartást a szárazföldi területekkel (a kereskedelem döntően tengeri), pl. a Fekete-tenger partvidéke és Szicília a gabona miatt fontos, itt is találjuk a legtöbb gyarmatvárost, olyannyira, hogy Dél-Itáliát és Szicíliát az ókorban **megalé Hellasnak**, latinul **magna Graeciának**, azaz nagy Görögországnak nevezték. Fontosak voltak még az ércek is, pl. Etruria és az Ibér-félsziget. A **gabona és a fém** – majd később a

hajóépítéshez szükséges **faanyag – stratégiai jelentőségűek** lesznek. De kereskedelmi érdek lehetett olyan városok alapítása, amelyek ellenőrzésük alatt tarthattak fontos kereskedelmi útvonalakat, pl. **Byzantion** a Fekete-tengeri útvonalakat, **Kerkyra** az Itáliába vezetőket. Utóbbi esetében különösen fontos, hogy a görögökre **a part menti hajózás volt a jellemző, így a partvonal ellenőrzése a tengeri útvonalakra is hatással volt.**

Az apoikiák lakossága az új város polgárává vált, s bár **kapcsolatuk az anyavárossal általában szoros marad** (tőle hozzák az ábécét, a naptárukat, vallási szokásaikat stb.), az **apoikia jogilag önálló polis**nak számít. A két szélsőséget jól mutatja Korinthos viszonyának alakulása két gyarmatvárosával: Kerkyrával több katonai konfliktusa is volt, míg Poteidaiába még éves tisztviselőket is küldött. Előbbi esetében fontos kiemelnünk, hogy elhelyezkedése miatt saját jogán is a legjelentősebb kereskedővárosok közé tartozott, így nem volt szüksége arra, hogy Korinthos beleszóljon az ügyeibe, míg Poteidaiának olykor kifejezetten jól jött Korinthos támogatása.

Az apoikiák (teljes jogú önálló város) mellett alapítottak egyszerű kereskedelmi lerakatokat is (**emporion**), amelyek nem voltak önálló városok, de egy részük később azzá vált, valamint **kléruchiákat** is. Utóbbi esetben földműveseket telepítettek le, akik természetesen városuk katonai érdekeit is képviselték. Hogy mikor melyiken volt a hangsúly, az esetenként eltérhetett. **Mindkét esetben a lakosok megtartották eredeti városuk polgárjogát, azaz nem jött létre önálló, független város.**

Ahogy a lenti térképen is látszik a **gyarmatosítás fő irányai:** a tágabb értelemben vett Itália partvidéke, az Égei-tenger és a Fekete tenger, míg nem nagy számú, de fontos apoikiák létesültek az Ibér-félszigeten, Észak-Afrikában és a Közel-Keleten. A két nagy területű polis, Athén és Spárta, nem vagy alig vett részt a gyarmatosításban.

A gyarmatosítás jelentősége részben az anyaország gazdasági-társadalmi feszültségeinek levezetésében volt, részben pedig a görögség elterjedésében szerte az egész Mediterráneumban.

Név	Alapítás	Elhelyezkedés	Anyaváros
Trapezunt (Trabzon)	Kr. e. 756 körül ^[20]	Fekete-Tenger partvidéke	Milétosz
Küme (Cumae)	Kr. e. 700 körül ^[20]	Dél-Itália	Eretria
Szürakuszai (Siracusa)	Kr. e. 734 körül ^[20]	Szicília	Korinthosz
Tarasz	Kr. e. 706 ^[20]	Dél-Itália	Spárta
Khalkédón	Kr. e. 685 ^[20]	Márvány-tenger partvidéke	Megara
Büzantion (Isztambul)	Kr. e. 660 körül ^[20]	Márvány-tenger partvidéke	Megara
Olbia	Kr. e. 647 körül ^[20]	Fekete-tenger partvidéke	Milétosz
Küréné	Kr. e. 630 körül ^[20]	Észak-Afrika	Théra
Masszalia (Marseille)	Kr. e. 600 körül ^[20]	Dél-Franciaország	Phókia
Odésszosz (Odessza)	Kr. e. 585/570 ^[20]	Fekete-Tenger partvidéke	Milétosz
Neapolisz (Nápoly)	Kr. e. 470 körül ^[20]	Dél-Itália	Küme

Néhány apoikia fontosabb adatai:

https://hu.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6r%C3%B6g_gyarmatos%C3%ADt%C3%A1s

Görög gyarmatvárosok (pirossal)

https://hu.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6r%C3%B6g_gyarmatos%C3%ADt%C3%A1s#/media/F%C3%A1jl:Griechischen_und_ph%C3%B6nizischen_Kolonien.jpg

Videó: a következő videó a görög városokat mutatja, érdemes figyelni arra, hogy a 8. századtól mennyire kiterjed a görög városok horizontja a Földközi-tenger egész medencéjében:

<https://www.youtube.com/watch?v=3liQVeMBrXM>

A lenti videó részletesen bemutatja Dél-Tália görög gyarmatosításának lépcsőit:

<https://www.youtube.com/watch?v=g7DzKLjhEcg>

Feladat: a görögök igen körültekintően választották ki a gyarmatvárosaik helyét, s az ókorban figyelembe vett szempontok a későbbi korokban is érvényesek lehettek. Válasszon ki találmára 10 gyarmatvárost a különböző területekről, és nézze meg, hogy léteznek-e még ezek a városok és milyen néven! Hasonlít-e a mai nevük a göröghöz?

Összefoglalás

A fentiekben megismerkedünk az archaikus kor legfontosabb vívmányaival, amelyeket a **sötét kort követő fellendülés tett lehetővé**, és ezek későbbi korokra mutató jelentőségével is: az **írás megjelenése** nem csak a költemények és filozófia alkotások lejegyzését tette lehetővé, hanem a törvények írásba foglalását, és a városok pontosabb adminisztrációját is. A **polis kialakulás** a megteremtette azt a keretrendszert, amelyben a görög kultúra klasszikus alkotásai kibontakoztak, és számos vonásával mintául szolgált a későbbi korok számára is. A **hoplita harcmódor és a phalanx** hadrend nemcsak a görög katonai sikerek elérését tette lehetővé, de hozzájárult a demokratizálódáshoz is (bár hangsúlyozottan nem minden esetben). Végül **a görög gyarmatosítás** révén a görögség az anyaországnál jóval nagyobb területeken gyakorolt közvetlen gazdasági és kulturális hatást.

Olvasnivaló:

- Boardman, J. – Griffin, J. – Murray, O. (szerk.): Az ókori görögök és rómaiak története. Budapest 1996
- Hahn István (szerk.): A hadművészet ókori klasszikusai. Budapest 1963
- Hegyi Dolores – Kertész István – Németh György – Sarkady János: Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig. Budapest 2002
- Johnston, A.: Az archaikus Görögország. Budapest 1984
- Kertész István: A görög-római hadművészet fejlődése. Budapest 2017
- Levi, P.: A görög világ atlasza. Budapest 1994
- Németh György: A polisok világa. Budapest 1999
- Németh György - Hegyi W. György: Görög-római történelem. Budapest 2011
- Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: Görög művelődéstörténet. Budapest 2006
- Warry, J.: A klasszikus világ hadművészete. é.n.

Feladat 2.

A tananyag elején található logikai vázlat segítségével többféleképpen is ellenőrizheti tudását:

a, az anyag megtanulása/átnézése után mindenféle segédeszköz nélkül készítse el az anyag logikai vázlatát (mintha szóbeli felelet előtt készülne fel);

b, ha az a, feladat már megfelelően megy, töltsse ki adatokkal a fenti vázlatpontokat, minden ponthoz tudni kell legalább 2-3 konkrét adatot (évszám, név, fogalom stb.).

Ez a feladat segít beazonosítani a problémás részeket, sokkal hatékonyabb, ha ezekre koncentrálni, mintha az egész anyagot újra és újra átolvasná differenciálás nélkül.

Feladat 3.

Lexikális tudása ellenőrzéséhez indítsa el az [AzarchaikusHellas.htm](#) fájlt.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE